

**Vysoká škola Danubius
Fakulta verejne politiky a verejnej správy**

**INOVAČNÉ VÝSKUM
V OBLASTI SOCIOLÓGIE,
PSYCHOLÓGIE A POLITOLÓGIE**

Medzinárodná vedecko-praktická konferencia

10 – 11 marca 2017

**Vysoká škola Danubius
Fakulta verejne politiky a verejnej správy**

**Sládkovičovo, Slovenská republika
2017**

ДИНАМІКА МАСОВОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Дроздов О. Ю.

доктор психологічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри загальної, вікової та соціальної психології

Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

м. Чернігів, Україна

Геополітична свідомість є формою суб'єктивного відображення (ментальної репрезентації) подій та явищ «політичного світу» крізь призму «географічного світу» шляхом ототожнення певного географічного простору із соціально-політичними процесами, які там відбуваються. Для соціальної та політичної психології інтерес становить дослідження масової (буденної) геополітичної свідомості (далі – МГПС). Останню ми визначаємо як побутове, спрощене відображення геополітичної дійсності шляхом аглютинації та інтерференції в індивідуальній і колективній свідомості соціально-політичних та географічних категорій (значень), результатом чого стають специфічні ментальні репрезентації політичного простору – геополітичні ментальні карти. Останні містять образи суб'єктивно найзначущіших геополітичних суб'єктів (переважно держав/країн) та групують їх відповідно до певних суб'єктивно значущих соціально-політичних критеріїв [1].

Феномен МГПС має ряд особливостей. По-перше, він є своєрідним «інтегратором» різних форм світосприймання людини, «локусів» масової свідомості (політичної, географічної/територіальної, економічної, історичної, національної, естетичної, екологічної, правової, релігійної, моральної тощо). По-друге, зміст МГПС повною мірою майже ніколи не відповідає реальності (хоч може містити «вкраплення» об'єктивних знань). По-третє, зміст МГПС має комплексний (мішаний) характер, поєднуючи стабільне і динамічне, абстрактне і чуттєве, раціональне та емоційне тощо. По-четверте, МГПС не має «власного» поведінкового «продукту», вона проявляється в окремих формах політичної, економічної та міграційної поведінки. По-п'яте, наявні в МГПС образи, уявлення та знання є специфічним різновидом соціальних знань. По-шосте, основна функція МГПС полягає у «спрощенні» складної й суперечливої геополітичної реальності, створенні картини світу, адаптованої під побутове соціальне пізнання. Насамкінець, в основі виникнення та розвитку МГПС лежить намагання індивідів та соціальних груп структурувати навколишній простір, що у свою чергу детерміновано потребою в безпеці.

МГПС зумовлено прямою і побічною дією широкого кола чинників – демографічних (вік, стать, освіта тощо), особистісних (особливості когнітивного стилю, образу світу, ціннісної сфери та життєвого досвіду, вираженість окремих особистісних рис тощо), географічних (територіальна специфіка місця

проживання) та соціальних (особливості культури, впливу інститутів політичної соціалізації, соціально-політичної ситуації тощо). Результати наших емпіричних досліджень [1] вказують, що найвагомими з них є вік і соціальні чинники. Вік визначає здатність індивіда розуміти, інтерпретувати та оцінювати геополітичні явища загалом. Соціальні чинники фактично є безпосередніми детермінантами МГПС, що зумовлюють специфіку її функціонування та прояву в конкретних випадках.

Особливої актуальності вивчення МГПС набуває в умовах українсько-російського конфлікту, що розпочався 2014 р. Його продовження, подальше ускладнення внутрішньої соціально-політичної та соціально-економічної ситуації зумовлюють необхідність подальшого моніторингу МГПС громадян України. У цьому контексті цікавим є питання динаміки МГПС молоді Чернігівщини – регіону, котрий, будучи безпосередньо незадіяним у подіях АТО, межує з Росією та, відповідно, має з нею тривалі історико-культурні зв'язки.

З метою вивчення динаміки МГПС чернігівських студентів за останні роки нами було проведено лонгitudне політико-психологічне дослідження. Вибірку склали студенти гуманітарних та природничих спеціальностей Чернігівського педагогічного університету. Перший «зріз» (n=100) проводився у березні 2010 р. [2], а другий (n=110) – було здійснено у січні-лютому 2017 р. Фактично така схема дозволяє розцінювати дане дослідження як соціально-психологічний лонгitudний квазіексперимент, у якому незалежною змінною виступали соціально-політичні зміни в країні за останні роки. Для вивчення залежної змінної (геополітичні уявлення) студентам пропонувалася анкета, яка містила ряд відкритих питань стосовно геополітичних уявлень про світ у цілому та про Україну зокрема.

Отримані результати дозволили нам виокремити ряд тенденцій динаміки МГПС чернігівських студентів. Передусім, можна констатувати різну міру динаміки уявлень щодо різних геополітичних акторів. Найбільших змін зазнали уявлення про Росію – державу, імідж якої внаслідок відомих подій пройшов шлях від амбівалентно-позитивного (у 2010 р.) до негативного (2017 р.). Зокрема, зросла кількість молоді, яка вважала Росію найагресивнішою у світі країною (з 35% до 76%), найбільш недемократичною (з 14% до 53%), джерелом загроз для України (з 51% до 83%). При цьому зменшилася частота уявлень про авторитетність Росії у світі загалом та Європі зокрема. Цікаво, що неполітичні (культурні) уявлення стосовно східної сусідки у цілому також погіршилися, але меншою мірою. Зокрема, якщо у 2010 р. 79% опитаних вважали Росію країною, що духовно та культурно є близькою до України, то у 2017 р. кількість таких відповідей скоротилася до 45%.

У той же час суттєвих змін у геополітичних уявленнях про Україну за останні роки практично не відбулося. Соціально-політичні перипетії цих років сформували в молоді песимістичне сприймання власної держави. Зокрема, як у 2010 р., так і 7 років потому більшість опитаних вважала Україну маловпливовою країною у світовому та європейському контекстах, слабкою у військовому

та, особливо, в економічному плані (і тому однією з найбідніших у світі країн), залежною від зовнішніх впливів. Іноді все це пояснюють «комплексом неповноцінності» українців, нерозвиненістю в них «почуття гордості» за власну Батьківщину. Але тут слід пам'ятати, по-перше, те, що феномен МГПС не зумовлюється лише окремими соціокультурними чинниками. На нього прямо чи побічно впливають й інші фактори, зокрема, особливості соціально-політичної ситуації, життєвий досвід тощо. Отже, вищеописані критичні оцінки певною мірою віддзеркалюють невтішну соціальну реальність (якщо навіть потужний пропагандистський вплив в умовах гострого військового конфлікту не може зменшити скептичне сприймання своєї країни). З іншого боку, існуючі критичні оцінки України стосуються лише «офіційно-державного» контексту, у той час як «Україна-країна» сприймається досить позитивно). Зокрема, і у 2010 р., і в 2017 р. значна частина опитаної молоді вважала Україну власницею найбагатшого у світі культурного спадку (42% та 40% відповідно; хоча такі дані, ймовірно, пов'язані не стільки з патріотичними, скільки з етноцентричними настановами та невисокою історико-культурною ерудицією сучасної молоді).

Стабільною тенденцією є уявлення чернігівської молоді про біполярну структуру геополітичного простору. Зокрема, на обох етапах дослідження фіксувалося поширення уявлень про два основні військово-політичні полюси світу – США та Росію (що відповідає поширеному психосемантичному конструктові соціальної категоризації «Захід–Схід»). Інша відносно стабільна тенденція – це ідеалізація молоддю країн Заходу (передусім ЄС та США), хоча й тут має місце певна динаміка. Зокрема, у 2017 р. стосовно Німеччини яскраво проявився своєрідний позитивний «ефект ореолу», котрий не був настільки вираженим у 2010 р. Так, у 2017 р. значна частина молоді вважала Німеччину країною, яка є найвпливовішою не лише в Європі (75%), але й у світі (41%); найрозвиненішою економічно (44%) та найбезпечнішою для проживання (32%). Мабуть, в МГПС чернігівської молоді ця країна почала виступати свого роду «репрезентантом» усіх позитивних досягнень європейської цивілізації. За останні роки певною мірою покращилися уявлення молоді про США (зокрема, знизилася оцінка агресивності цієї країни).

Поряд із тим, і у 2010 р., і в 2017 р. основу геополітичних ментальних карт світу чернігівських студентів складають майже одні й ті ж самі геополітичні актори – розвинені країни Заходу (передусім США, Німеччина, Франція, Велика Британія) і Сходу (Китай, Японія), Україна та її найближчі сусіди (Росія, Білорусь, Польща), небезпечні та/або «нерозвинені» країни Азії (Іран, Ірак) та Африки (часто без уточнень). З одного боку, це можна вважати природним, адже спрощення реальності виступає атрибутом масової свідомості. З іншого – такі результати свідчать про не дуже невисокий рівень географічної та політичної культури (ерудиції) значної частини сучасних студентів.

Отже, динамічність соціально-політичної ситуації в Україні та світі дає підстави вважати вивчення МГПС вітчизняної молоді (як і інших демографічних

груп) одним із перспективних напрямів соціально– та політико-психологічних досліджень.

Література:

1. Дроздов О. Ю. Основи психології масової геополітичної свідомості: монографія / О. Ю. Дроздов. – Чернігів: Десна-Поліграф, 2016. – 564 с.
2. Дроздов О. Ю. Особливості геополітичних уявлень студентської молоді / О. Ю. Дроздов // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць / За заг. ред. М. М. Слюсаревського. – 2010. – Вип. 10. – С. 141-150.

ЕМОЦІЙНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЧЕРНІГІВСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Дроздова М. А.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології

*Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна*

Дослідження буденних історичних уявлень особистості та спільнот постає одним із актуальних та «модних» напрямів сучасних соціально-гуманітарних досліджень. Зокрема, традиція вивчення феноменів «історичної свідомості» й «історичної пам'яті» існує в соціології [2]. У соціальній психології сформувалася традиція вивчення соціальних уявлень історичного характеру (щодо історичних подій або постатей) [1; 3]. Відомо, що історична пам'ять (свідомість) часто має ірраціональний характер, у її структурі помітне місце займають емоційні складові. Отже, метою нашого дослідження (листопад 2016 року) стало визначення емоційних аспектів історичних соціальних уявлень студентської молоді. Вибірку склали студенти (n=139) психолого-педагогічного та технологічного факультетів Чернігівського національного педуніверситету імені Т. Г. Шевченка. Досліджуваням пропонувався перелік із 16 емоційних станів (почуттів), до кожного з яких було необхідно дібрати асоціації у вигляді історичних подій або постатей (число їх не обмежувалося). Подальшому аналізу підлягали відповіді, котрі: а) давалися стосовно переживань, які викликали найбільшу кількість асоціацій – гордість, гнів/злість, антипатія, симпатія, страх, інтерес; б) мали частоту не менше 10%. Під час контент-аналізу відповідей останні розподілялися переважно за наступними смисловими категоріями: політики минулих/сучасних часів, неполітичні постаті минулих/сучасних часів та історичні періоди (події) минулих/сучасних часів.